

ДОШКІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ

4

«РАДЯНСЬКА ШКОЛА»

1957

Подолання діалектизмів у мові дітей дошкільного віку

А. МОГИЛА

Боротьба проти говіркових впливів на мову дітей дошкільного віку — одно з найважчих, але важливих завдань, які стоять перед вихователями дитячих садків.

Загальновідомо, що саме в дошкільному віці у дітей формується стала артикуляційна база, закріплюються морфологічні форми, сталі мовні навички, складається певна звичка добирати слова, будувати речення. Зрозуміло, саме в цьому віці діти досить швидко і міцно засвоюють від дорослих діалектні особливості мови, проти яких потім учителі ведуть боротьбу на протязі десяти років. Неувага до діалектних особливостей у мові дитини дошкільного віку досить часто призводить навіть до того, що вплив говіркових рис, зокрема фонетичних, неможливо виправити, і ця риса залишається в мові дорослого на все життя.

Щоб успішно розв'язати питання виправлення помилок в усній мові дошкільників з урахуванням місцевих особливостей, вихователь повинен, насамперед, досить ґрунтовно вивчити діалектні риси свого населеного пункту. Своє знання про місцеву говірку він може успішно застосувати при навчанні дітей правильної вимови слів, цілих речень.

Як показує практика, особливо стійкими в мові дітей дошкільного віку бувають фонетичні говіркові особливості. Причина цього криється в тому, що окремі звуки в словах при швидкому темпі мовлення дуже важко виділяються, і тому мала дитина не в силі звернути увагу на певний звук. Морфологічні ж форми відчуються легше, і тому швидше зазнають змін під впливом сучасної української літературної мови.

Боротьба проти подолання впливу говірок в усній мові дітей дошкільного віку повинна стати не лише справою вихователів, працівників дитячих садків, але й вчителів місцевих шкіл. Консультації вчителів-мовників на тему про виправлення діалектних помилок в усній мові дітей дошкільного віку в значній мірі допомогли б вихователям здійснювати систематично, повсякденно суворий режим подолання місцевих особливостей, планові вести боротьбу за культуру усної мови дітей дошкільного віку.

Одною з найголовніших умов цієї діяльності роботи мусить бути диференційований підхід до вікових груп. Боротьба з діалектизмами (фонетичними, морфологічними, лексичними) в мові дітей наймолодшого віку вимагає великої уваги й спостережливості та вмілого, тактовного виправлення цих помилок. Виправлення діалектних помилок у мові дітей середньої групи повинно проходити в ширшому плані. Тут можна застосувати різноманітні

прийоми, починаючи від найпростішого — підкреслення діалектизмів у мові дітей, виправлення їх на літературні форми, шляхом повторення тощо і кінчаючи організацією словесних ігор на цю тему, заучуванням віршиків напам'ять і т. д.

Найсуворішу боротьбу з діалектизмами слід вести в мові дітей старшої групи. Застосовуючи в основному ті ж самі прийоми, що й при виправленні діалектизмів в усній мові дітей молодшої і середньої групи, принагідно можна вдаватися до елементарних пояснень місцевих особливостей і порівнювати діалектні форми з літературними. При цьому можна звернути увагу дітей на перевагу літературних форм над діалектними.

Для того щоб домогтися кращого піднесення культури усної мови дітей дошкільного віку, треба прищеплювати їм любов до рідної мови, привчати користуватись літературними словами не тільки в дитячому садку, але й вдома, слідкувати за своєю мовою, а також за мовою товаришів. Бажано, щоб при організації подібних методів боротьби проти діалектизмів у певних говіркових умовах вихователь постійно здійснював контроль за виконанням цього завдання дітьми старшої групи. Цей захід можна проводити як під час ігор різного характеру, музичних занять, на прогулянках, так і при проведенні роботи по збагаченню словника дітей цієї групи, при тренуванні в правильній вимові певних звуків, слів чи навіть і словосполучень.

Вихователям потрібно домагатися, щоб діти старшої вікової групи свідомо ставились до власної мови і проводили різницю між діалектною і літературною мовою.

* * *

Перш ніж говорити про найзагальніші особливості діалектів української мови, коротко нагадаємо значення понять «українська мова», «літературна мова» і «діалект».

Поняття «українська мова» становить собою єдність загальнонародної мови і всіх говорів на даному етапі їх розвитку. Українська літературна мова — це мова державних установ, науки, літератури, преси, кіно, театрів тощо. Вона являє собою загальнонародну національну мову, але унормовану, вдосконалену, більш опрацьовану, функція якої полягає в здійсненні спілкування між усім народом.

Діалект (говір) — це говірка певної місцевості. Діалекти становлять собою нижчі форми загальнонародної мови, вони мають свій лексичний склад, граматичну будову і фонетичну систему і служать засобом спілкування між людьми на певній території.

Діалекти української мови дуже різноманітні, проте, незважаючи на відмінність особливостей між діалектними групами, вони мають багато спільних рис, які є виявом загальнонародної мови.

У діалектах зустрічається багато фонетичних, морфологічних і лексичних рис, не типових для літературної мови, мало зрозумілих для всіх тих, хто розмовляє українською мовою.

Так, наприклад, у різних діалектах української мови відповідно до фонетичних звуків, морфологічних форм і лексичних одиниць вживаються різні звуки, форми і лексичні діалектизми.

Відповідно до голосного *i*, що маємо в літературній мові, в північних говорах (північна Україна) в наголошеній позиції вимовляються дифтонги (злита вимова двох голосних в одному складі) або монофтонги (окремих звуків, протилежний дифтонгу) *y* (звук, що вимовляється як голосний переднього ряду із заокругленням губів), *и*, *е*, *ы* (звук, який вимовляється як голосний середньо-заднього ряду) і т. д., в ненаголошеній позиції виступають голосні *о*, *е*: «костóк», «ровчáк», «радóсть»; «óсень», «кáмень», «пóпел»; «песóк», «мешóк», «ведрó» і т. д.

Вихователю треба уважно стежити, щоб діти правильно вимовляли звукосполуки *ги*, *ки*, *хи*, оскільки вони вимовляються по-різному в українських діалектах: 1) *ги*, *ки*, *хи* (дорóги, кінyти, хитрий); 2) *гі*, *кі*, *хі* («дорóгі», «кінyти», хитрий); 3) *ге*, *ке*, *хе*, («дорóге», «кєнyти», «шляхе») і т. д.

При виправленні діалектних помилок такого характеру в усній мові дітей вихователям слід якомога більше приділяти уваги вимові цих звуків. Привчаючи дитину вимовляти правильні літературні форми, вихователь повинен добитися, щоб вона змогла відтворити цю форму. Для цього вихователю треба досить тактовно і вміло виправити мову дитини і заставити її кілька разів повторити, аж поки вона не запам'ятає це слово і його вимову. Прекрасним засобом боротьби проти вживання цих діалектних звукових форм дітьми старшої групи може бути: 1) з'ясування дітям вихователем цих діалектних помилок; 2) залучення дітей до активного слідування за мовою своєю і товаришів. Але цього можна досягти лише в тому випадку, коли діти будуть зацікавлені, коли вихователь зуміє заставити дітей вникати в мовні явища тощо. У результаті вміло проведеної роботи по викоріненню помилок, зумовлених місцевими говірками, вихователь зможе домогтися того, що діти старшої групи будуть самі відшукувати певні літературні форми до діалектизмів.

Порівнюючи з іншими українськими говорами, до цього часу найбільше давніх форм збереглося в областях Західної України. Тому, цілком природно, в мові дітей дошкільного віку наявна велика кількість морфологічних діалектизмів. Так, наприклад, замість закінчення *-ою*, *-єю*, *-ю* орудного відмінка однини іменників першої відміни діти вимовляють *-ою*, *-ов*,

-ом: «рукóв», «рукóм» (рукою), «зимльóю», «зимльóв», «зимльóм» (землею), «надйóю», «надйóв», «надйóм» (надією).

Такі ж самі закінчення в орудному відмінку однини в мові малят можуть набувати прикметники, займенники, порядкові числівники жіночого роду: «чóрнов», «чóрном» (чорною), за «тов», за «том» (за тою), «пéршов», «пéршом» (першою) і т. д.

В усіх інших діалектах української мови (південно-східних і південно-західних, крім карпатських, де зустрічаються також монофтонги) замість давніх *о*, *е* вимовляється переважно голосний *i*, як і в літературній мові: *віл*, *кінь*, *кістóк*, *ривчáк*, *шість*, *сім*, *óсінь*, *пóпіл* тощо.

У північноукраїнських говорах у ненаголошеній позиції замість *а* вимовляється *е*: «пáметь», «лóветь», «рóбеть». Решта українських говорів має, як і літературна мова, в цих формах голосний *а*: *пáм'ять*, *лóвлять*, *рóблять*.

Особливу увагу слід звернути на вимову приголосного *р*, який у різних українських діалектах виступає то м'яким, то твердим: 1) здавна м'який *р* твердіє: «вчéра», «порáдок», «бура́к», «раднó», «рату́нок» і т. д.; 2) здавна твердий *р* пом'якшується: «р́яма», «гр́яд», «грані́ця», «комóря» і т. д.

У давальному відмінку однини другої відміни діти вживають закінчення переважно *-ови*, рідше *-єви*: «селóви», «кóньови», «сéрцьови».

У південно-західних говорах збереглося дуже багато давніх займенникових форм: *мя*, *тя*, *ся*, *мі*, *ті*, *сі*, *ю*, *ню*, *ї*, які вживаються замість літературних — *мене*, *тебе*, *себе*, *тобі*, *собі*, *її*, *неї*, *їй*. Ці ж форми зустрічаються в мові дітей дошкільного віку.

У цих говорах, як правило, *т* у дієслівних закінченнях вимовляється дітьми твердо: «хóдит», «рóбит», «хóдят», «рóблять» і т. д.

Вихователям також треба рішуче боротись проти поширених складних форм майбутнього та минулого часу (*я му писáти листá*, *ти меш писáти листá*; *писáв-ем*, *писáла-м*, *писáли-сьмо*, *писáли-сьте*), які досить поширені в мові дітей Західних областей.

Що ж стосується південно-східних говорів, то тут вихователям слід боротись проти поширених у мові дітей дитячих садків цієї території дієслівних форм першої і третьої особи однини другої дієвідміни теперішнього часу типу: «кóсью», «прóсью», «молотю́», «летю́», «крутю́»; «кóсе», «прóсе», «рóбе», «молóте» — замість *кручу́*; *лечу́*, *прошу́*, *молочу́*, *кошу́*, *прóсиль*, *рóбиль*, *молóтиль*.

Для усунення цих діалектних помилок з мови дітей дошкільного віку вихователю потрібно спланувати свою роботу так, щоб можна було здійснювати її в певній послідовності. На вихователя дітей старшої групи покладається почесне і дуже відповідальне завдання — навчити їх розрізняти діалектні і літературні як фонетичні, так і морфологічні форми. Істотне

значення для вироблення вміння розпізнавати місцеві особливості і норму літературної мови набувається не відразу, воно формується на протязі досить довгого часу, починаючи з перших моментів мовлення дитини і кінчаючи випускниками середньої школи. Формуванню цих умінь значною мірою сприяє мова вихователя, гідна наслідування дітьми, а також те, що вихователь рівномірно, систематично і планомірно провадить боротьбу проти діалектизмів, всебічно активізуючи дітей стежити за мовою своєю і товаришів і раз у раз виправляючи її.

Подолання лексичних діалектизмів у мові дітей дошкільного віку вимагає від вихователя копіткої і вдумливої роботи. Щоб діти не вживали місцевих слів, треба викликати у них інтерес до опанування літературною мовою, а це надзвичайно складна справа, яка потребує багато часу, досвіду і вміння. Працюючи з групами, вихователь повинен уважно і терпеливо слідувати за мовою дітей, особливо старшої групи, звертати їх увагу на помилки, зумовлені діалектними впливами, виправляти, нагадувати, пояснювати тощо.

Наведемо для прикладу ряд діалектизмів, які зустрічаються в мові дітей дошкільного віку.

Лексичний склад північних діалектів має багато спільних слів з російськими і білоруськими діалектами, особливо в перехідних говорах, а також чимало місцевих діалектизмів (обласних слів).

Так, мова дітей північної України пересипана місцевими словами, переважно розмовно-побутового характеру: «вїлка», «вилішник» (рогач), «лѡдя» (водяний

млин), «моргўша», «мїгавка», «мигўнка», (блискавка), «ѡбрус», «настўльниця», «настўльник», «настўльня» (скатерть), «ўтва» (качка), «ядрено» (холодно), «пуля» (курча) і т. д.

У південно-західних говорах, порівнюючи з іншими українськими діалектами, значно більше виступає відмінностей в лексичному складі. У мові дітей цієї території зустрічається багато слів засвоєних з сусідніх мов — угорської («дáроб» — нива, «керт» — сад, «крўмплі» — картопля), польської (фáйний — гарний), румунської («путэря» — сила, міць, «грунь» — верхів'я) і т. д. Крім того, діти цього краю вживають дуже багато місцевих діалектизмів, як-от: «паслѡ» — пасовисько, «пáстир» — пастух, «чéрес» — жіночий пояс, «хїжа» — хата, «лѡда» — скриня, «нѡнь», «отѡць» — батько, «бадїйко», «вўйко», «дѡдѡ» — дядько, «товáр», «моржїна», «бїдло» — худоба і т. д.

Незважаючи те, що лексика південно-східних говорів дуже близько до лексичного складу літературної мови, в мові дітей дошкільного віку все ж часто зустрічаються місцеві слова, а саме: «бáнити» — мити, «кабїця» — літня піч, збудована надворі, «ворочок» — горбинка для віддавлення сиру, «жабуріння» — водорості, «ўтлий» — кволий і т. д.

Отже, вся система боротьби проти вживання діалектизмів у мові дітей дошкільного віку, а також і за чистоту літературної мови повинна бути підпорядкована завданню всебічного розвитку дитини. Навчаючи дитину літературної мови, вихователь цим самим забезпечує її розумове виховання і закладає міцну основу для її систематичного навчання в школі.